

О.К. Луньова

к.і.н., доцент

Одеський національний економічний університет

ПОЛІТИКА І ПРАКТИКА НАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ ОБ'ЄКТІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ПОДУНАВ'І НА ПЕРШОМУ ЕТАПІ РАДЯНІЗАЦІЇ

Придунайський край України, у зв'язку з включенням до УРСР, протягом 1940-1941 рр. був охоплений практикою значних політичних та економічних трансформацій. Кардинальні трансформації в економіці, що значно вплинули на життя та долю населення, відбувалися шляхом націоналізації промислового сектору.

Дослідження проблеми перетворень в сфері економіки у окреслений період відзначається актуальністю, оскільки наслідки «радянзації» значною мірою визначають витoki багатьох проблем функціонування економіки регіону на сучасному етапі.

Окреслена проблема не відзначається увагою дослідників. Окремі її аспекти представлені у дослідженнях С.К. Мельника [9], О.М. Лазарєва [8]. Вагоме місце у розробці презентованої проблеми належить досліднику А.Д. Бачинському [2; 3]. Серед досліджень першого десятиліття ХХІ ст. можна відзначити праці краєзнавчого характеру в яких, хоча і фрагментарно, висвітлюються проблеми економічних трансформацій в регіоні у досліджуваний період.

Врахувавши досягнення дослідників та залучивши нові архівні матеріали, автор ставить за мету відтворити шляхи та методи націоналізації промислового сектору в Придунайському краї України на першому етапі радянзації.

Головними завданнями радянзації в галузі економіки стали заміна форми власності та усупільнення засобів виробництва шляхом націоналізації [6, арк. 73]. Ліквідацію приватної власності ініційовано наказом Президії Верховної

Ради СРСР від 15 серпня 1940 року «Про націоналізацію банків, промислових і торгових підприємств, залізничного та водного транспорту і засобів зв'язку Бессарабії». Усупільненню підлягали підприємства з чисельністю працівників понад 20, а також ті підприємства, на яких використовувалися двигуни потужністю 10 кінських сил і працювало не менше 10 працівників [2, с. 27]. Крім того, націоналізації підлягали усі поліграфічні підприємства, електростанції, усі підприємства спиртової галузі, а також торговельні підприємства, річний обіг яких був понад 600 тисяч лей [6, арк.. 27].

У відповідності до означеного наказу, 19 серпня 1940 року, РНК УРСР видає постанову за № 1123 «Про націоналізацію промислових підприємств на території Аккерманського, Ізмаїльського, Хотинського повітів Бессарабії та на території Північної Буковини» [6, арк. 27]. У відповідності до постанови націоналізовані підприємства переходили у підпорядкування народних комісаріатів і відомств УРСР. Так, поліграфічні підприємства переходили у підпорядкування Народного комісаріату промисловості УРСР. Електричні станції, трамвайний парк та великі готелі передавалися Народному комісаріату господарства УРСР. Транспортні засоби – Народному комісаріату автотранспорту УРСР. Виноробна галузь з усією інфраструктурою – Народному комісаріату харчової промисловості УРСР. Торговельні підприємства – Народному комісаріату торгівлі УРСР. Лікарні, аптеки, аптечні склади та санаторії – Народному комісаріату охорони здоров'я УРСР. Театри, музеї і картинні галереї – Управлінню в справах мистецтв при РНК УРСР. Вся кіномережа Бессарабії передавалася Управлінню кінофікації при Раді народних комісарів УРСР. Навчальні заклади, краєзнавчі та історичні музеї – Народному комісаріату освіти. Стадіони та спортивні майданчики – Комітету у справах фізичної культури та спорту при РНК УРСР [6, арк. 28]. Передача зазначених підприємств мала відбутися у десятиденний термін. Для контролю над процедурою націоналізації створювалися комісії у складі 3-5 осіб з представників місцевих рад, відповідних народних комісаріатів та фабрично-заводських комітетів [6, арк. 28].

У Придунайському краї УРСР процедура ліквідації приватної власності промислових підприємств тривала у три етапи. На першому етапі націоналізація промислових підприємств відбувалася у відповідності до згаданої перед цим постанови РНК УРСР від 19 серпня 1940 року за № 1123 «Про націоналізацію промислових підприємств на території Аккерманського, Ізмаїльського, Хотинського повітів Бессарабії та на території Північної Буковини» [6, арк. 28]. Означеною постановою на території Аккерманського та Ізмаїльського повітів націоналізації підлягали 120 промислових підприємств. Серед них в Аккерманському повіті – 70, в Ізмаїльському – 50. Найбільш потужні функціонували у місті Ізмаїлі: пивоварний завод «Юг», лісопильний завод «Карпати» та суконна фабрика [6, арк. 29-33].

Другий етап – реалізація постанови РНК УРСР від 10 вересня 1940 року «Про націоналізацію промислових підприємств Чернівецької та Аккерманської областей». За списком-додатком до постанови на території Аккерманської області у державну власність переходили 45 підприємств, 41 з яких – підприємства рибної промисловості [6, арк. 55].

На довершення процедури передачі промислових підприємств у державну власність видано Постанову РНК за № 1318 від 7 жовтня 1940 року «Про націоналізацію промислових, комунальних підприємств, великих готелів, аптек і аптечних складів на території Аккерманської та Чернівецької областей». У пункті четвертому означеної постанови наголошувалося: «Націоналізувати промислові підприємства, які знаходяться на території Аккерманської області, і передати їх у відання Наркомату харчової промисловості УРСР» [6, арк. 48-49]. У відповідності до означеної постанови націоналізації підлягали 15 підприємств розташованих на території Придунайського краю [6, арк. 55-56].

На території Аккерманської області протягом серпня-жовтня 1940 року націоналізовано 180 підприємств. Чотири, розташовані на території Волонтирівського та Слободзейського районів, в результаті територіального розмежування між УРСР та МРСР передано до МРСР [2, с. 26]. Отже, на території Придунайського краю УРСР протягом 1940-1941 року функціонувало

176 підприємств держаної власності. За галузевою спрямованістю підприємства розподілялися наступним чином: харчова галузь – 102 підприємства (у тому числі борошномельна – 88), рибна – 40, металообробна – 13, деревообробна – 12, текстильна – 9 [2, с. 26].

Аналіз вищенаведених даних свідчить, що на території Придунайського краю кількісно переважали підприємства харчової галузі – 58 % від загальної кількості націоналізованих. Найбільш вагоме місце у харчовій галузі займало борошномельне виробництво, яке складало 86 % від загальної кількості підприємств, 73 % за чисельністю робітників та 95 % за енергетичною потужністю. Однак, і ця галузь була представлена дрібними підприємствами, недостатньо обладнаними та низькопродуктивними в енергетичному відношенні. За показником зайнятості на одному підприємстві борошномельна галузь посідала одне з останніх місць. Ця цифра становила 11 працівників, що складало 24 % [2, с. 26].

Серед підприємств винно-спиртової галузі лише 13 були потужністю від 100 декалітрів. Інші, 14, – мали потужність від 50 до 100 декалітрів, 7 – від 50 декалітрів та менше, 32 заводи взагалі не працювали [7, с. 182]. Отже, наведені дані свідчать, що капіталоспроможні румуни не були зацікавлені у вкладанні свого капіталу у розвиток промисловості Бессарабії. Більшість промислових підприємств були дрібними та недостатньо обладнаними.

Націоналізовані промислові підприємства підпорядковано керівним структурам республіканського рівня – РНК УРСР. У відповідності до постанови РНК УРСР від 12 жовтня 1940 року п'ять націоналізованих сукняних фабрик (2 – у місті Тарутине, 1 – у Татарбунарах, 1 – у Теплиці, 1 – в Ізмаїлі) переходили у підпорядкування Народного комітету текстильної промисловості. Але на виконання постанови Ради НК УРСР від 14 квітня 1941 року за № 495 сукняну фабрику у місті Ізмаїлі (власниця Емма Ессе) передано у підпорядкування Ізмаїльського міського виконавчого комітету [6, арк. 59]. Частина націоналізованих підприємств підлягала процедурі підпорядкування союзним комісаріатам. Про це свідчить наказ від 6 листопада 1940 року «О передаче

предприятий Аккерманской и Черновицкой областей Украинской ССР в ведение союзных народных комиссаров». Як приклад, у відповідності до означеного наказу у підпорядкування Народного комісаріату заготівель СРСР передавалися 8 автоматичних та валових млинів: 2 у місті Аккермані (власників І. Асвадурова та Денисових); 2 у місті Ізмаїлі – «Вікторія» та Іванівський (власник - Іванов); 1 у місті Болграді (власність Радомисльських), 1 у селі Арциз – «Когальник», 1 в селі Березино – «Прогрес», 1 в Сараті – «Титан» [4; с. 53, 147].

За технічними оцінками та технологічними показниками це були потужні підприємства харчової промисловості, які функціонували з кінця ХІХ століття. Як приклад, виробничий цикл млина, що був у власності І. Асвадурова забезпечувався 11 одиницями технічного устаткування [1, с. 160]. На початку ХХ століття на млинарних підприємствах Денисових працювало не менше 20 робітників, які виробляли муку семи сортів. За добу перероблялося 1500 пудів пшениці [1, с. 160]. Млин підприємця К. С. Іванова працював у місті Ізмаїлі з 1896 року. Це було найпотужніше підприємство на території Придунайського краю, на якому вироблялася пшенична мука шести сортів та житняна – двох сортів. Вироблену продукцію поставляли до Болграда, Рені та Одеси [1, с. 160].

Незважаючи на темпи, протягом 1940-1941 років в Придунайському краї не вдалося націоналізувати весь приватний сектор. Так, у Болградському районі у приватній власності залишилося 8 млинів, а 2 перебували у власності сільської ради [7, арк. 3]. На території Ізмаїльської області залишилася незначна кількість приватних підприємств, але вони не відігравали помітної ролі в економіці. Отже, наведена вище законодавчо-розпорядча ініціатива союзного та республіканського рівнів і відповідна до них практика доводять той факт, що націоналізація, як основний спосіб ліквідації приватної власності, тривала і в 1941 році і вичерпала себе з початком радянсько-німецького протистояння: Великої Вітчизняної війни.

1. Анцупов И. А. Русское население Бессарабии и Левобережного Поднепровья в конце XVIII-XIX в. (социально-экономический очерк) / И. А. Анцупов. – Кишинев, 1996. – 252 с.
2. Бачинский А. Д. За счастье обновленной земли // Знамя коммунизма. – 27 февраля. – 1981. – № 40 (10530)
3. Бачинський А. Д. Возз'єднання Придунайських земель з радянською Україною і початок соціалістичних перетворень у краї / А. Д. Бачинський // УІЖ. – 1980. – № 7. – С. 55-64; Бачинський А. Д. Соціалістичні перетворення в промисловості та на транспорті Радянського Придунайського краю (1940-1941 рр.). / А. Д. Бачинський // Історія народного господарства та економічної думки Української РСР. – К., 1982. – Вип. 15. – С. 32-37; Бачинский А. Д. В семье советской: Социалистическое строительство в Придунайских землях СССР / А. Д. Бачинский. – К.-Одесса : Вища шк., 1984. – 171 с.
4. Ведомости Верховного Совета Союза Советских Социалистических Республик. – 1940. – 18 ноября. – № 46.
5. Державний архів Одеської області (Держархів Одеської області), ф.п. 8139, оп. 1, спр. 17.
6. Комунальна установа «Ізмаїльський архів» (КУ «Ізмаїльський архів»), ф.р-470, оп.1, спр. 1
7. КУ «Ізмаїльський архів», ф.р-378, оп.1, спр. 1.
8. Лазарев А. М. Год 1940 – продолжение социалистической революции в Бессарабии / А. М. Лазарев. – Кишинев : Картя Молдовеняскэ, 1985. – 318 с.
9. Мельник С. К. Борьба за власть Советов в Придунайском крае и воссоединение с Украинской ССР. (1917-1940 гг.) / С. К. Мельник. – К.-Одесса : Головное издательство издательского объединения Вища школа, 1978. – 146 с.
10. Плотный М. Татарбунары и татарбунарцы / М. Плотный. – Измаил: СМІЛ, 2004. – 373 с.